МОБІЛЬНА ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ У СІЛЬСЬКІЙ ГРОМАДІ

MOBILE HELP FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE RURAL COMMUNITY

УДК 316.444-054.73

Гуріч В.О.,
к. пед. н., доцент кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

У статті розглядаються соціальні проблеми внутрішньо переміщених осіб, аналізуються деякі особливості організаційно-технологічної діяльності суб'єктів соціальної роботи щодо нової соціальної категорії. Зважаючи на особливості задоволення соціальних потреб у сільській громаді, пропонується така інновація, як проект зі створення мобільних груп для оцінки потреб сімей внутрішньо переміщених осіб та створення умов для їх задоволення. Визначаються цільова група, задіяні суб'єкти та можливі бенефіціарії проекту. Для конкретизації завдань кожної з груп сільська рада відповідно до своїх повноважень має видати відповідні накази та затвердити положення про тимчасово діючі моніторингову та мобільну групи для виявлення, зокрема, незареєстрованих вимушених переселенців, а також визначити порядок взаємодії суб'єктів громади з метою надання соціальних послуг сім'ям ВПО. Також окреслюються заходи щодо сприяння створенню органів самоорганізації населення громади, кадровий склад моніторингової та мобільної групи, соціальні партнери проекту.
Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, сільська громада, соціальна допомога, мобільна група, соціальна технологія, соціальний проект.*

В статье рассматриваются социальные проблемы внутренне перемещенных лиц, анализируются некоторые особенности организационно-технологической деятельности субъектов социальной работы для новой социальной категории. Учитывая особенности удовлетворения социальных потребностей в сельской общине, предлагается такая инновация, как проект по созданию мобильных групп для оценки потребностей семей внутренне перемещенных лиц и создания условий для их удовлетворения. Определяются целевая группа, задействованные субъекты и возможные бенефициары проекта. Для конкретизации задач каждой из групп сельсовет согласно своим полномочиям должен принять соответствующие приказы и утвердить положение о временно действующих мониторинговой и мобильной группах для выявления, в частности, незарегистрированных вынужденных переселенцев, а также определить порядок взаимодействия субъектов общины с целью предоставления социальных услуг семьям ВПО. Также определяются меры по содействию созданию органов самоорганизации населения общины, кадровый состав мониторинговой и мобильной группы, социальные партнеры проекта.
Ключевые слова: *внутренне перемещенные лица, сельская община, социальная помощь, мобильная группа, социальная технология, социальный проект.*

The article deals with the social problems of internally displaced persons, analyzes some features of organizational and technological activities of the social work subjects for a new social category. According to the characteristics of social needs satisfying in the rural community an author proposes such an innovation as a project of creating mobile teams to assess the needs of families of internally displaced persons and to create conditions for them to meet. Defined target group of involved subjects and possible beneficiaries. To concretize the objectives of each group the rural council of authority shall take appropriate orders and approve the principle about temporary acting monitoring and mobile teams for identifying, in particular, unregistered internally displaced persons, as well as to determine the order of interaction of the community subjects to provide social services for internally displaced person families. Also measures are identified to promote the establishment of self-organization of the community, the staff of the monitoring and mobile groups, the social partners of the project.
Key words: *internally displaced persons, rural community, social assistance, mobile group, social technology, social project.*

Постановка проблеми. Події 2014 року в Україні, які ознаменувалися анексією Кримської АР та проведенням бойових дій у Донецькій і Луганській областях, спричинили стрімкий процес переміщення населення в безпечніші регіони як у межах країни, так і за кордон. Тільки на середину серпня 2014 р. регіональними структурними підрозділами із соціального захисту було зареєстровано більш 100 000 тимчасово переміщених осіб. Згодом ця цифра збільшилась. Так, кількість переселенців із Криму склала 18 703 особи (серед них 5266 дітей, 1324 інваліди та осіб похилого віку). З районів проведення АТО переселено 359 944 особи, в тому числі 111 985 дітей, 71 691 інвалідів та осіб похилого віку. За оцінками Агентства ООН у справах біженців, станом на 16 жовтня 2014 р. кількість переселенців в Україні складала 417 246 осіб, 95% з яких – це переселенці зі сходу країни [1]. Станом на 22 грудня 2014 року, за повідомленням Мінсоцполітики, органами соціального захисту населення взято на облік 736 169 переселенців з Донбасу та Криму, що становить 499 722 сім'ї.

Події в зоні АТО та Криму, що змусили сотні тисяч українців шукати безпечний притулок і перебратися до іншої частини своєї країни у зв'язку з небезпекою для їхнього життя та здоров'я, створили в Україні (відповідно до норм міжнародного

права) нову соціальну категорію – внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО). Вони не є однорідною соціальною категорією, а складають підгрупи з певним походженням, потребами, традиціями, поведінкою тощо.

Аналіз досліджень. «Внутрішнє переміщення виявилось найбільшим «провалом» міжнародного співтовариства у плані гуманітарної допомоги», – зазначив Верховний комісар у справах біженців А. Гуттеріш у передмові до книги «Становище біженців у світі 2006» [2]. Для вирішення кризової ситуації, пов'язаної з ВПО за дорученням Генеральної Асамблеї ООН та Комісії з прав людини були розроблені й прийняті «Керівні принципи з питань переміщених усередині країни осіб» (1998), що є вказівками для міжнародних і неурядових організацій. Україна вперше зіткнулася з проблемою такого масштабного переміщення населення, тому державні структури виявилися неготовими до швидкої та адекватної відповіді на ситуацію, що склалася. Натомість недержавний сектор (як громадські організації, так і волонтери) продемонстрували здатність прийти на допомогу та надати підтримку переселенцям з Криму та Сходу як самотужки, так й у співпраці з державними структурами.

Серед науковців України, як і серед політиків, службовців та фахівців соціальної сфери ситуація, пов'язана з ВПО, поставила цілу низку завдань, одним з яких стало визначення нових термінів та понять у соціальній роботі. Так, І. Козинець розглядає сутність та відмінні риси понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни» [3]. В аналітичній записці відділу соціальної політики Інституту стратегічних соціальних досліджень проаналізовано, зокрема, досвід розв'язання проблем внутрішніх переміщених осіб в Азербайджані, Грузії, Молдові та Росії, зроблено висновки з міжнародного досвіду, які б могли бути корисними для України, запропоновано можливі заходи щодо вирішення проблем ВПО [5].

Проте, незважаючи на всі зусилля, що докладалися до цього часу, значна низка проблем переміщеного населення залишається актуальною, а деякі проблеми тільки постають. Серед них:

- непристосованість притулків, де тимчасово розміщено значну кількість переміщених осіб, для проживання в зимовий період внаслідок відсутності опалення; відсутність в країні вільного, придатного для подальшого постійного проживання житлового фонду;

- неможливість отримати реєстрацію за місцем тимчасового проживання;

- ускладнене легальне працевлаштування внаслідок відсутності реєстрації, втрати трудової книжки;

- відсутність наявних коштів та доходів для самостійного облаштування (оренди житла, купівлі необхідного майна);

- ускладнений доступ до медичних послуг та закладів освіти внаслідок віддаленості місць притулку та браку коштів у місцевих бюджетах, для яких це стало додатковим навантаженням, при тому що відсутність механізму тимчасової реєстрації таких осіб не дозволяє отримати для них додаткові кошти до місцевого бюджету;

- неможливість отримання готівкових грошей внаслідок заблокованих банківських рахунків;

- брак інформації щодо можливостей отримання допомоги та подальшого влаштування;

- психологічна дезорієнтація, відчуження та стрес, неготовність до прийняття змін місця проживання, професійного статусу тощо;

- проблеми соціальної інтеграції в приймаючих громадах та інше [6].

Окрім проблем самого переміщеного населення, залишаються актуальними питання координації зусиль та створення належних механізмів допомоги. Проблематика реалізації завдань забезпечення можливості реалізації прав і свобод ВПО, а також належних умов соціальної адаптації поділяється на такі напрями: 1) забезпечення тимчасовим житлом, 2) сприяння у працевлаштуванні, 3) продовження здобуття освіти, 4) сприяння можливості залучення коштів гуманітарної, благодійної допомоги завдяки організаційно-інформаційним засобам.

У поточних умовах суспільно-політичного розвитку держави вирішення питання соціальної адаптації ВПО є важливою складовою врегулювання гарантованих Конституцією прав і свобод громадян, а тому становить важливий фактор уникнення небажаних проявів соціальної напруги. Український форум благодійників 5 листопада 2014 р. за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» провів тематичну зустріч «Національна

програма щодо суспільного примирення та соціальної реінтеграції внутрішньо переміщених осіб: якою їй бути?», під час якої піднімалося кілька гострих питань: 1) важливість проведення оцінки потреб переміщених осіб...; 2) питання працевлаштування...; 3) багато сімей потребують психологічної підтримки...Потрібні потужні програми психологічної підтримки; 4) є категорія сімей, які готові повертатися назад, але для цього батькам слід підготувати місце для повернення та забезпечити його безпеку. Маючи на руках дитину чи кількох дітей, це дуже складно зробити. Отже, можливо, слід запровадити інститут патронатної сім'ї (модель якої вже апробована у м. Києві), які б погодились на час взяти дітей у свої сім'ї, поки батьки приводять житло до ладу [6].

Отже, основні структури та організаційно-методичні напрацювання зосереджені, як правило, в обласних центрах. Досвід місцевих громад доводить, що не тільки за умов політичної волі та жорсткого контролю з боку обласної влади органи місцевого самоврядування здатні вирішувати питання інтеграції тимчасових переселенців. Для технологізації такої діяльності необхідна співпраця мультидисциплінарної команди, яка має складатись із фахівців різних структур та напрямів роботи. Новизна суспільної ситуації вимагає адаптації або оновлення традиційних підходів до співпраці державних установ, органів самоврядування та членів громади загалом.

Мета статті – проаналізувати потенціал сільської громади щодо організації роботи мобільних груп оцінки потреб та якості їх задоволення для сімей внутрішньо переміщених осіб. Для цього проаналізувати наявні форми відповідної роботи в Україні та визначити необхідні кроки для створення таких груп у сільській місцевості.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні, кількість переміщених осіб у Херсонській області склала на 13 серпня 2014 р. 689 осіб з Криму та 5970 осіб зі Сходу країни. На 23 жовтня УКВБ обнародувала цифри 657 та 5498 відповідно [1]. У міграційному пункті Херсона працівниками міграційної служби області разом із представниками Управління з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення з 21 березня по 8 жовтня 2014 р. було взято на облік 6886 переселенців. На початок листопада в Херсоні було розміщено 2597 ВПО з Донецької та Луганської областей і 606 – з Криму. Таким чином, можна відзначити факт постійної динаміки складу переселенців. За інформацією ГУ ДСНС України в Херсонській області, станом на грудень у Херсонській області зареєстровано 8063 ВПО, 2186 з яких – діти. Кількість людей з кожним днем збільшується. «Станом на 15 грудня 2014 р. органами соціального захисту населення України взято на облік 642 358 переселенців з Донбасу і Криму, що складає 433 395 сімей», – повідомило Міністерство соціальної політики.

За інформацією Херсонського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, станом на початок жовтня 2014 р. Координаційним центром проведена робота з 2124 громадянами, які прибули в Херсон (з Донецької області – 1360 осіб, Луганської – 764). Чоловіків прибуло 391 (з них пенсійного віку – 90), жінок – 1037 (з них пенсійного віку – 202), дітей – 763 (з них віком до 3 років – 145) [4]. Сьогодні на Херсонщині зареєстровано 8063 внутрішньо переміщених осіб, з яких 2186 дітей, і щоденно кількість таких людей збільшується. Аналіз діяльності сільських громад доводить неоднорідність підходів до вирішення завдань адаптації ВПО та необхідність структурованої схеми взаємодії за певною соціальною технологією.

Інновацією на рівні сільської громади може стати система мобільної допомоги з метою забезпечення соціальних потреб сімей внутрішньо переміщених осіб, що може бути апробована в процесі проекту. Цільовою групою є сім'ї ВПО, сільська громада, яка прийматиме їх на своїй території. Виконавцями такого проекту можуть плануватись такі інституції: органи самоорганізації населення, державні установи, громадські організації. Партнерами проекту можуть бути соціальні служби, громадські організації, благодійні фонди, підприємства, установи, організації різних форм власності.

Можливими бенефіціаріями проекту вбачаються сім'ї ВПО, сільські громади та громада області загалом. Як окрему групу осіб, які можуть отримати вигоду від проекту, можна виділити фахівців соціальної сфери (новий досвід, наповнення новим змістом звичної роботи) та

підприємців, фермерів та інших роботодавців.

Відповідно до мети проекту – створення технології мобільного реагування на соціальні виклики в умовах сільської громади – визначаються очікувані результати та індикатори виконання. Індикаторами успішності проекту, наприклад, можуть стати як кількісні (кількість сімей у складних життєвих обставинах, вартість наданих соціальних послуг, матеріальний вимір рівня життя сімей ВПО та ін.), так і якісні (ставлення до життєвої ситуації, оцінка рівня інтеграції тощо) показники. Для виміру індикаторів планується базове соціологічне дослідження стану цільової групи, проміжне (для корекції проекту) та фінальне дослідження. Разом ці дослідження мають підтвердити запланований очікуваний результат та підтвердити ефективність проекту.

Планування проекту виходить із таких факторів:

1) наявність комплексу проблем сімей ВПО;

2) неоднорідність ресурсів сільських громад;

3) різнорівневе розуміння соціальних проблем та готовності до надання допомоги членів та фахівців громад ;

4) необхідність швидкого та ефективного реагування громад на нужди нової для України соціальної групи громадян.

Виходячи із зазначеного вище, формування програми діяльності з реалізації проекту включає таку систему завдань: 1) створення координаційної структури в межах сільської громади; 2) визначення наявних ресурсів громади згідно з прогнозованими потребами ВПО; 3) визначення відповідальних за надання різних видів допомоги згідно з потребами ВПО та відпрацювання робочих взаємозв'язків між ними; 4) організація виявлення та обліку потреб сімей ВПО мобільними групами; 5) організація надання або направлення для одержання соціальних послуг; 6) ведення моніторингу процесу задоволення потреб; 7) прогнозування розвитку життєвої ситуації, створення відповідних ресурсів.

Алгоритм розв'язання поставлених завдань, методи та засоби, що використовуються, можуть бути побудовані за досвідом організації соціальної роботи з особами, які потрапили у складні життєві обставини. Специфіка реалізації завдань за існуючим порядком взаємодії суб'єктів з надання послуг згаданій категорії полягає у перенесенні відповідальності за прийняття рішень та надання допомоги на громади тих населених пунктів, куди направляються сім'ї ВПО. Зважаючи на потреби та схеми співпраці, слід формувати на місцях такі групи за завданнями (рис. 1).

Для конкретизації завдань кожної з груп сільська рада згідно зі своїми повноваженнями має прийняти відповідні накази та затвердити положення про тимчасово діючі моніторингову та мобільну групи для виявлення, зокрема, незареєстрованих вимушених переселенців, а також визначити порядок взаємодії суб'єктів громади з метою надання соціальних послуг сім'ям ВПО.

З метою прогнозування розвитку життєвих ситуацій та відповідної реакції на виникнення нових потреб слід передбачити в роботі координаційного центру заходи щодо сприяння створенню органів самоорганізації населення громади. Серед методик і засобів виконання завдань ми обираємо такі, що відповідають завданням проекту, і формуємо їх як заходи, визначаючи відповідальних.

Кадровий склад моніторингової та мобільної групи затверджується рішенням органів самоврядування, яким визначаються штатні працівники, працівники на договірних засадах, позаштатні працівники, що залучаються, волонтери та їхня роль у виконанні проекту. Керівниками груп на рівні громади є відповідно

<table>
<tr><td colspan="2">Координаційний центр (дорадчий орган, супервізія, робота зі ЗМІ)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Група оцінки потреб (оцінювання, моніторинг)</td></tr>
<tr><td>Група збору матеріальних ресурсів
(гроші, їжа, одяг, посуд, меблі, іграшки та інше)</td><td>Група надання соціальних послуг
(робота, побутові, медичні та юридичні послуги, психолого-педагогічні та соціально-педагогічні послуги тощо)</td></tr>
</table>

Рис. 1. Суб'єкти взаємодії з надання допомоги ВПО у громаді

заступник голови сільської ради та фахівець із соціальної роботи сільської ради.

Соціальними партнерами проекту, які будуть залучені до реалізації заходів проекту, стануть суб'єкти соціальної роботи з дітьми та сім'ями з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, , що в межах визначених повноважень здійснюють функції з їх соціально-правового захисту відповідно до Порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. Окрему групу можуть скласти місцеві мешканці та їх об'єднання (органи самоорганізації населення) з метою надання волонтерської (благодійницької) допомоги (послуг).

Висновки. Результатом проекту зі створення системи мобільної допомоги у сільській громаді має стати створення нової технології впливу на соціальні процеси в громаді, пов'язані з вимушеним переселенням громадян України. Можливим напрямом розвитку проекту у разі його успішної реалізації може стати створення нової технології впливу на соціальні процеси в громаді, пов'язані з виникненням різноманітних складних життєвих обставин. Розвиток нових форм самоорганізації мешканців сільської громади сприяє підвищенню рівня самодопомоги у вирішенні територіальних соціальних проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб в Україні // Сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ) ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : unhcr.org.ua/attachments/article/1232/IDPUKR.pdf

2. Внутрішньо переміщені особи // Сайт УВКБ ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unhcr.org.ua/en/?option= com_content&view=article&layout=edit&id=1293

3. Козинець І.Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни» / І.Г. Козинець // Держава і право. – 2014. – Вип. 45. – С. 213–219.

4. Координационный центр оказал помощь более 2 тыс. переселенцев из восточных областей // Сайт ПіК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pik.ua/news/url/koordinatsionnyj_tsentr_okazal_pomosch_ bolee_2_tys_pereselentsev_iz_vostochnyh_oblastej

5. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. Аналітична записка. – Сайт «Національний інститут стратегічних досліджень» / О.А Малиновська. – № 9. – Серія «Соціальна політика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_probl-a598d.pdf

6. Якою бути Національній програмі з примирення та інтеграції переміщених осіб? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legalspace.org/index.php/ua/noviny/dopomoga-vimushenim-pereselentsyam/item/2746-yakoiu-buty-natsionalnii-prohrami-z-prymyrennia-ta-intehratsii-peremishchenykh-osib